

KULTURVÄRDERINGSPROJEKTET I SÄFFLE PASTORAT

Kulturhistorisk värdering:

5	Omistlig ur ett nationellt perspektiv
4	Omistlig ur ett regionalt perspektiv
3	Mycket värdefull
2	Värdefull
1	Av ringa intresse

7. KILA KYRKA	8. LÅNGSERUDS KYRKA	9. MILLESVIKS KYRKA
LAGSKYDD	LAGSKYDD	LAGSKYDD
Kulturmiljölagen: Kyrkligt kulturminne, 4 kap. KML ,tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4kap.3§. Kommunala områdesbestämmelser: Det kulturhistoriska värdet ligger dels i den sammanhållna miljöbilden, dels i befintlig bebyggelses utformning, utförande, materialval och färgsättning. Utökad lovplikt. Kyrkan och närområdet är utpekad i kulturmiljöprogrammet Ditt Värmland (ej juridiskt bindande skydd men kunskapsunderlag inför prövning av PBL).	Kulturmiljölagen: Kyrkligt kulturminne, 4 kap. KML ,tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4kap.3§. Områdesskydd/Miljöbalken: Ingår i ett Riksintresse för naturvård. Kommunala områdesbestämmelser: Det kulturhistoriska värdet ligger dels i den sammanhållna miljöbilden, dels i befintlig bebyggelses utformning, utförande, materialval och färgsättning. Utökad lovplikt. Kyrkan och närområdet är utpekad i kulturmiljöprogrammet Ditt Värmland (ej juridiskt bindande skydd men kunskapsunderlag inför prövning av PBL).	Kulturmiljölagen: Kyrkligt kulturminne, 4 kap. KML, tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4kap.3§. Områdesskydd/Miljöbalken: Riksintresse för kulturmiljövård. Kommunala områdesbestämmelser: Områdesbestämmelser saknas. Ingår i ett större område som är utpekad i kulturmiljöprogrammet Ditt Värmland (ej juridiskt bindande skydd men kunskapsunderlag inför prövning av PBL).
PLATSEN	PLATSEN	PLATSEN
Fornlämningar	Fornlämningar	Fornlämningar
I socknen har flera lösfynd gjorts genom åren. Bland annat har man hittat skafthålsyxor och en lihultsyxa samt yxfragment. Ett stycke söder om kyrkan finns ett antal gravhögar från brons-/järnålder. Inom socknen finns dessutom fler gravhögar och en hållkista.	I socknen har man hittat ett antal lösfynd, bland annat skafthålsyxor, spjutspetsar och trindyxor. I kyrkans närhet finns ett antal fornlämningsklassade stenbroar och lämningar från träindustri.	Den omgivande bygden är bland de fornlämningsstäaste i Värmland och kyrkans läge med närliggande järnåldersgravfält visar på en kontinuitet mellan förhistorisk tid och medeltid, samt mellan fornnordisk religion och kristendom. Millesvik representerar ett koncentrat av Värmlandsnäs sammansatta och tidsmässigt varierande fornlämningsbestånd och halvön framstår som länets mest betydelsefulla kontaktzon med Kållandsö och landskapen söderut.
Socknen och kyrkplatsens historia	Socknen och kyrkplatsens historia	Socknen och kyrkplatsens historia
Kila socken har medeltida ursprung. Socken omnämns i medeltida brev från år 1348 och framåt. Namnet skrevs 1503 Killa och syftar troligen på en kilformad vik av Harefjorden vid kyrkan. Den gamla kyrkan var belägen inom den nuvarande kyrkogården, något söder (ca 80 m) om den nuvarande kyrkan, och var troligen en medeltida stavkyrka. Den beskrivs av Linköpingsbiskopen Andreas Rhyzelius i handskriften Wermlandica ecclesiastica som byggd av trä och mycket liten och trång, samt som sammanhuggen av stora ekplank. Kyrkan, som sannolikt var från 1200-talet, ansågs vid mitten av 1600-talet så förfallen och trång att stenkyrkan på nuvarande kyrkplats byggdes.	Långseruds socken har medeltida ursprung. Namnet skrevs 1503 Langxret och kommer troligen från den gård på vars mark kyrkan byggdes. Förleden är namnet på sjön Lången. Efterleden är rud, 'röjning'. Kyrkan har troligen haft en medeltida föregångare på samma plats, vilket stöds av att det i kyrkan finns en dopfunt från 1200-talet. Eventuellt kan medeltida delar finnas i nuvarande kyrka, fast kanske då främst som återanvänt timmer.	Millesviks socken har medeltida ursprung. Socken omnämns i medeltida brev från år 1330-talet och framåt. Namnet skrevs 1330 Midilsvik och 1347 Myldeswik. Namnet har äldst troligen avsett Kalvöviken vid kyrkan. Förledens tolkning är oklar. Området kring Millesviks kyrka tillhör ett av de mest illustrativa, med fornlämningar, byggnader, ortnamn och odlingslandskap som berättar om värmländsk agrarhistoria med kontinuitet sedan stenålder. Kyrka, pilgrimsled och enskilda gårdar med traditioner från tidig medeltid överbryggar gränsen mellan hednisk och kristen tid. Kyrkan är sannolikt uppförd under senmedeltiden och då helgad åt Sankt Lars. Millesviks kyrka har dock troligen anor från tidig medeltid. Därom vittnar bland annat dopfunten i täljsten från 1200-talet.
Tidigare kyrkplatser	Tidigare kyrkplatser	Tidigare kyrkplatser
Se ovan.		
MILJÖN	MILJÖN	MILJÖN
Kyrkans läge i landskapet	Kyrkans läge i landskapet	Kyrkans läge i landskapet
Kyrkan ligger naturskönt längs den väg som går på västra sidan om Harefjorden mellan Värmlands Nysäter och Säffle. Kyrkan ligger väl synlig i jordbrukslandskapet och har stora landskapsestetiska värden. Kyrkogården angränsar i öster till Harefjorden	Långseruds kyrka bildar tillsammans med omgivande agrar bebyggelse ett sockencentrum i ett öppet hävdad slätt jordbrukslandskap invid sjön Lången och dess utloppsälv till sjön Aspen, vid Kyrkebol. Genom sockencentret löper en slingrande asfalterad väg, tidigare en av huvudlederna mellan Karlstad och Norge.	Kyrkan ligger i odlingslandskapet på Värmlandsnäs och nås via en avfartsväg från landsvägen mellan Säffle och Ekenäs. Kyrkoanläggningen är väl synlig från landsvägen och har landskapsestetiska värden.
Bebyggelse	Bebyggelse	Bebyggelse
I det lilla sockencentrat finns förutom kyrkoanläggningen, prästgården med ekonomibyggnader, och församlingshem/fd ålderdomshem, byggt 1930 men tillbyggt på senare år. Som efterföljare till fattigstugorna har ålderdomshemmen fått stå kvar med nya funktioner i ett fåtal kyrkomiljöer, bl.a. i Kila. Prästgården från 1939 ligger norr om kyrkan och är i privat ägo sedan början av 2000-talet (klassad som 3, övrig, enligt 1974 års klassificering). Jämte prästgården finns den f.d. arrendatorsbostaden, byggd ca 1920. I kyrkoanläggningen ingår förutom kyrkan ett gravkapell (1954), en fd likbod (1880-1920) som nu fungerar som ekonomibyggnad. En ekonomibyggnad (1890-1930) finns söder om församlingshemmet, och en annan nordväst om kyrkan (1900-1930). Den senare brukar omnämnas stallet och är troligen ursprungligen ett kyrkstall. I närheten av kyrkan finns ett av prästgårdens gamla torp, Mjölнарberget, bevarat. Uppgifter finns om att en sockenstuga uppfördes på 1700-talet enligt en ritning daterad 1779. Sockenstugan innehöll tre rum – ”själva stugan”, ”södra kammaren” och ”norra kammaren”. En senare sockenstuga byggdes troligen vid mitten av 1800-talet, vilken senare blev kyrkvaktarbostad.I Kila byggdes 1918 Karlstads stifts första församlingshem på landsbygden. Det revs 1987 och istället byggdes ålderdomshemmet om till med en ny samlingsal. Precis som det gamla ålderdomshemmet kallas byggnaden Kilagården. Lada och ladugård till prästgården rasade vintern 2006 och revs därefter. Däremot finns några uthus till prästgården.	Söder om kyrkan och vägen ligger sockenstugan från 1800-talets första hälft och en ekonomibyggnad. Västerut gränsar kyrkomiljön till Kyrkebols gård. Tidigare fanns österut en vattendriven kvarn och såg. En liten kraftstation finns dock bevarad samt några andra mindre byggnader som kan kopplas till dammen vid älven. Prästgården, nu privat, ligger cirka 500 meter österut (klassad som 3, övriga, enligt 1974 års klassificering). En fd klockaregård ligger en 500 meter åt sydöst. Området har utgjort socknens centrum alltsedan medeltidens början och bebyggelsen uppvisar traditionell enhetlig form, stil och material. Sockenstugan inrymde tidigare en skola, innan skolan i Sillingebyn uppfördes. Detta kan man se på en brandförsäkringshandling från 1923 som anger att denna byggnad samt vedbod, mjölнарbostad och kvarnstallet låg söder om kyrkan.	I kyrkoanläggningen ingår kyrka, klockstapel (1811), likbod (1880-1920) samt en enklare ekonomibyggnad (1950-70) strax utanför kyrkogårdsmuren. Öster om kyrkan ligger också det f.d. församlingshemmet, nu i privat ägo, vars första funktion var som skolbyggnad. Vid kyrkan finns också en klockaregård. I skriften Landskapets kyrkor anges att ”Namn med anknytning till klockarämbetet är vanliga, mest i formen Klockar(e)gården. Endast i fyra fall utgör klockarjorden jordbruksfastigheter (Stavnäs, Tveta, Köla och Millesvik)” Millesvik är klassat som riksintresse för kulturmiljövården p.g.a. områdets koncentrat av fornlämningar och dess bebyggelsehistoriska kontinuitet med den medeltida kyrkan, pilgrimsled och medeltida gårdslägen, samt herresätet Hjällskates byggnader från första hälften av 1800-talet. Den anrika gård är Hjälleskate är en av socknens äldsta och har ägts av flera släkter ur den s.k. Näsadeln. Nuvarande corps-de-logi i två våningar uppfördes av Carl Henik Geijer 1852-53 i tidsenlig ljusmålad empirinspirerad panelarkitektur och flankeras av två faluröda 1700-talsflyglar. Kyrkstall har funnits väster om kyrkan men togs bort på 1950-talet. Klockaren bodde på gården väster om kyrkan. Prästgården ligger ca 500 m öster om kyrkan och är sedan ett tiotal år tillbaka i privat ägo (klassad som 2, värdefull, lokalt intresse, enligt 1974 års klassificering).
NATURVÅRDEN	NATURVÅRDEN	NATURVÅRDEN
Skyddsvärda träd	Skyddsvärda träd	Skyddsvärda träd

Bilaga 2 c

1 Alm omkr. över 3 m – Röd, 2 Almar omkr. över 2 m – Röd, 3 Askar omkr. över 3 m – Röd, 1 Ask omkr. över 2 m – Röd, 1 Lind omkr. över 2 m – Orange/Gul, 1 Lönn omkr. över 2 m - Orange/Gul, 2 Alléer med blandade ädellövträd – Gul, Hålträd 1 Lönn, 1 Al, 1 Alm och 1 Tall – Gul. Prästen Lignell planterade en syrenart som fortfarande finns kvar.	1 Allé av Lind – Röd, 1 Hästkastanj omkr. över 2 m – Gul, 1 Hästkastanj omkr. över 1 m – Gul, 2 Lindar omkr. över 3 m – Röd, 2 Lindar omkr. över 2 m – Röd, 1 Ek omkr. över 3 m – Röd, 1 Alm omkr. över 2 m – Röd	1 Allé av Ask, Alm, Lind och Ek (grova ekar särskilt viktiga) – Orange, 1 Allé av Ek (grova ekar särskilt viktiga) – Röd
Skyddsvärda arter och biotoper	Skyddsvärda arter och biotoper	Skyddsvärda arter och biotoper
Stenmurar har höga miljövärden och en viktig funktion i ekosystemet genom den variation de skapar i jordbrukslandskapet. De utgör livsmiljöer för växt- och djurarter som lavar, mossor, grod- och kräldjur, insekter, spindlar, fåglar och små däggdjur.	Stenmurar har höga miljövärden och en viktig funktion i ekosystemet genom den variation de skapar i jordbrukslandskapet. De utgör livsmiljöer för växt- och djurarter som lavar, mossor, grod- och kräldjur, insekter, spindlar, fåglar och små däggdjur.	Stenmurar har höga miljövärden och en viktig funktion i ekosystemet genom den variation de skapar i jordbrukslandskapet. De utgör livsmiljöer för växt- och djurarter som lavar, mossor, grod- och kräldjur, insekter, spindlar, fåglar och små däggdjur.
Djurliv	Djurliv	Djurliv
Näktergal, rördrom och flodpärlmussla finns i området.	Strandtita och rördrom finns vid älven som ofta besöks av fågelskådare.	
KYRKOGÅRDEN	KYRKOGÅRDEN	KYRKOGÅRDEN
Medeltida delar	Medeltida delar	Medeltida delar
Kyrkogårdens äldsta delar härrör från medeltiden, och ligger troligen sydost om den gamla kyrkplatsen 80 m söder om den nuvarande kyrkan.	Kyrkogården har sannolikt medeltida ursprung.	Kyrkogårdens äldsta delar runt kyrkan är medeltida.
Utvidningar och förändringar	Utvidningar och förändringar	Utvidningar och förändringar
I en inventering från 1830 kan man läsa att begravningsplatsen låg söder om kyrkan. 1836 började Anders Lignell att anlägga sin gravkulle strax nordost om kyrkan. Han omgärdade också platsen med en stenmur och planterade olika sorters träd. 1870 var kyrkogården för liten. De delar som inte kunde användas fylldes då upp. Kyrkogården har sen utvidgats söderut i omgångar. Senaste utvidgningen gjordes 1954 mot sydväst, efter ritningar av trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén.	En utvidgning utfördes på 1780-talet, och därefter på 1820-talet åt söder och öster. På 1830-40-talet utvidgades kyrkogården norrut, och därefter på 1890-talet. År 1958 sker en ny utvidgning norrut efter ritningar av trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén. Senaste utvidgningen utfördes norrut 1984, och därefter har en minneslund anlagts på 1990-talet.	Den enda dokumenterade utvidgningen gjordes 1957 mot väster. I samband med detta renoverades den äldre kyrkogården. Arbetena utfördes efter anvisningar av trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén. Kaldén föreslog bl.a. att gravvårdarna skulle flyttas, vilket avlogs av landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet eftersom de ansåg det viktigt att bevara området med ”osymmetriskt liggande gravar och oenhetligt utformade gravvårdar. ”Karaktären av gammal lantlig kyrkogård, är ovanligt välbevarad i Millesvik, menade man.
Mycket värdefulla gravvårdar	Mycket värdefulla gravvårdar	Mycket värdefulla gravvårdar
Trettiofyra gravvårdar har i Bevarandeplaner för kyrkogårdar i Säffle pastorat utpekats som ”mycket värdefulla”. Här märks särskilt fem gjutjärnskors från 1800-talet i en lapidarieuppställning längs nordvästra muren, samt en gravvård (sydväst om kyrkan) som på 1930-talet restes över prosten Elof Sejdelius (död 1788). Öster om koret finns gravkullen med bautastenen över prosten och kulturhistorikern Anders Lignell (1787-1863), som hade en framträdande roll inom Karlstads stift. Intressant är också den gravvård med runinskrift som Anders Lignell 1849 reste över sin broder vice pastorn Per Lignell. Stenen kan ses som ett uttryck för förromantikens svärmeri för det fornnordiska, senare förstärkt genom Götiska förbundet (grundat av värmlänningar). Strax norr om kyrkogårdens medeltida del står spannmålshandlare Axel F Johanssons mausoleum (”Havre-Axel”, 1858-1928”).	Tjugonio gravvårdar har i Bevarandeplaner för kyrkogårdar i Säffle pastorat utpekats som ”mycket värdefulla”. Här märks framförallt fyra smidda järnkors från 1700-1800-talet samt ett ringkors i sten av 1600-talstyp, vilka står placerade framför klockstapeln. Här finns också några gjutjärnskors samt en gravplats som omgärdas av ett smidesstaket.	Tjugotvå gravvårdar har i Bevarandeplaner för kyrkogårdar i Säffle pastorat utpekats som ”mycket värdefulla”. Här märks främst ett stenkors från 1600-talet samt gravvården över Nils Månsson som avled 1749. Dessa i finns båda avbildade i boken Gravkonst, vilken gavs ut 1929 med syfte att ”bidra till höjandet av vårt lands kyrkogårdskultur”. Norr om kyrkan finns tre bildgravhällar (Se Bildgravhällar) och på kyrkogården finns också tre kalkstensgravvårdar från cirka 1800-1850. Likaså finns ett flertal gjutjärnsvårdar från 1800-talet.
Bildgravhällar	Bildgravhällar	Bildgravhällar
I kyrkan finns en välbevarad bildgravhäll i form av en porträttgravsten som legat över graven till Sven Anundson Faxelius (1589-1664) och hans första hustru Katarina Erlandsdotter Norenia (1604-1647). På hällen kan man se en man och en kvinna som bär långa veckade klädnader. Kvinnan bär spetskrage och huvudbonad. Båda håller ihop händerna till bön. På hällen finns också en avbildning av en pojke, änglaflykter och långa inskriptioner. Troligen är den utförd av stenhuggare ur Skaraborgsgruppen. Porträttgravstenen är en av tjugofyra i Värmland, och uppvisar likheter med Västergötlands porträttgravstenar från samma tid. En gravhäll över Georgius Johannis (-1630) har länge varit i tre delar. Denne var kyrkoherde i Kila från 1612 och fram till sin död. Rester av stenen finns på berget söder om koret. I samband med ett renoveringsarbete påträffades äldre gravar under koret i kyrkan som undersöktes av arkeolog Ingemar Atterman.		Gravhällen över överste Simon Gustaf von Kohten (1662-1736) och hans andra hustru Beata Roos af Hjelmsäter, finns i korgolvet liksom en annan häll som omnämns som prästegraven. Norr om kyrkan finns en gravhäll över kyrkoherde Nils Christoffer Sillén (1789-1828) , samt en över kyrkoherde Abraham Walingus (1674- 1734). Den senare pryds av räfflade kolonner som bär upp en textplatta. Under ett postament finns voluter. Norr om kyrkan finns också gravhällen över Johan Clason Uggle (-1649), vilken pryds av vapensköldar, Rosemblemet och en textplatta.
Strukturer o.dyl.	Strukturer o.dyl.	Strukturer o.dyl.
Gräsytorna är vidsträckta och gångarna är raka, på den äldre delen asfalterade och på den yngre grusbelagda. De flesta bevarade gravar med grustäckning (ca 18 st) finns på kyrkogårdens östligaste del, där mönsterkratning av dem förekommer. Gravplatserna är i huvudsak placerade i nord-sydliga rader och i den yngsta delen är merparten vända mot öster. I den sydvästra delen är kyrkogården terrasserad med gravrader i öst-västlig riktning. I kyrkogårdens sydvästra del i slätens nedre del finns ett område som tidigare varit allmänning. Här hittas ett antal mindre gravvårdar in emellan familjegravarna.	Ett 40-tal grusgravar ger karaktär åt de äldre delarna av kyrkogården. Förutom grusbelagda huvudgångar finns plattgångar. I de äldre delarna finns ett större antal gravplatser med häckomgärdning av bl.a. måbär, liguster och hagtorn. De yngre delarna norr om kyrkan karakteriseras av rygghäckar och likformiga gravvårdar. I de yngre delarna finns även en tämligen välbevarad allmänning (nordöst om kyrkan), ett flertal träkors hittas i denna del. En minneslund, utformad av landskapsarkitekt Gudrun Eldh, ligger sedan 1990-talet placerad i kyrkogårdens nordvästra parti.	Kyrkogårdens äldsta delar har en ålderdomlig karaktär med gravvårdar av mycket varierande utformning och storlek, detta syns framförallt norr om kyrkan. Gravplatserna är placerade i nord-sydliga rader. De flesta gravar med grustäckning har tagits bort under årens lopp och familjegravshäckar förekommer inte vilket bidrar till större sammanhängande gräsytor. Gångarna är grusbelagda och kompletteras med plattgångar. (Se vidare utvidgning och förändringar) De flesta äldre gravvårdarna finns på området norr om kyrkan, vilket är ovanligt. Den äldre och den yngre delen skiljs utav en måbärshäck i nord-sydlig riktning.
Minnesstenar, monument och dyligt	Minnesstenar, monument och dyligt	Minnesstenar, monument och dyligt

Bilaga 2 c

1836 gjorde Lignells vän Erik Noreen en runristning i berget på Kila kyrkogård. Noreen var professor i nordiska språk, och runinskriften kan ses som ett uttryck för förromantikens svärmeri för det fornnordiska. Noreen ristade vid samma besök den stora skifferhällen med prästernas namn som finns i sakristian. En sten i kyrkogårdsmurens yttre kant, mot väster, finns en sten som markerar Gustav V:s besök 1918. Den gamla kyrkplatsen markeras av ett ringkors i metall, uppsatt 1998. Ett solur i kalksten finns på kyrkogården, vilket skänktes av Bengt von Echstedt på 1700-talet. På en närliggande höjd med utsikt över kyrkan finns också en minnessten över Prosten Lignells hustru Laura med inskriptionen ”Åt minnet av Laura Gustava Lignell född Tegnér, 1836”	Minnessten över Gustav VI Adolfs besök finns strax utanför kyrkogårdsmuren vid parkeringen.	Norr om kyrkan finns en minnessten rest 1917 över Esaias Tegner, kyrkoherde i Millesvik 1783-92. Han var far den välkände skalden, professorn och biskopen i Växjö stift Esaias Tegner (1782-1846). Texten lyder ”Esaias Tegnér Kyrkoherde i Millesvik 1783-1792. Tegnérska namnets förste bärare.”
Vegetation	Vegetation	Vegetation
Runt den senast utvidgningen växer en trädkrans av lind. Kring de äldre delarna växer alm, lönn, lind och ask. Några björkar finns inne på kyrkogården och i de yngre delarna finns rader av lind. Två pelarekar står vid entrén intill gravkapellet. Häckar finns i huvudsak planterade på stödmurarna. Runt senaste utvidgningen utgörs de av nedklippt lind. Häckar av måbär och oxel finns också.	Kyrkogårdens äldre delar kantas delvis av stora lönnar, alm och lind. Från en stödmur vid kyrkogårdens äldsta del bildar cypresser en sydgående allé och omsluter en ceremoniplats. Terrasseringar med häckar av lind, måbär och oxbär i öst-västlig riktning delar upp kyrkogårdens yngre delar. Här finns även buskar av varierande slag samt ett antal pilträd i anslutning till minneslunden.	Kyrkogården omges av en trädkrans som är i det närmaste komplett. Den består av ek, ask och alm kring de äldre delarna, samt av lind kring det senast tillkomna området. Två rönнар står planterade längs den nord-sydliga grusgången i den yngre delen. Inne på kyrkogården finns även lönn, alm, thuja och utsmyckande buskplanteringar. Den nya och gamla delen avskiljs med en måbärshäck.
Kyrkogårdsmur/hägnader och entréer	Kyrkogårdsmur/hägnader och entréer	Kyrkogårdsmur/hägnader och entréer
Kyrkogården omges av stöd- och stenmurar, av varierande ålder och karaktär. Marken sydöst om kyrkan ligger på lägre nivå och avskiljs från övriga kyrkogården genom en stödmur. En stödmur finns även i söder på den gamla delen. Den västra delen av 1954 års utvidgning är terrasserad med två stödmurar. Till kyrkogården finns sex ingångar, alla från väster och med svartmålade smidesgrindar av varierande ålder. 1830 omgavs kyrkogården av en kallmurad stenmur med tre öppningar. Nya järngrindar sattes in vid huvudingången till kyrkogården på 1850-talet och ersatte då träportar.	Kyrkogården omgärdas av kallmurad stödmur i alla väderstreck utom i öster, där en slänt (med staket) mot älven utgör naturlig gräns. Häck omgärdar de senast tillkomna delarna. På 1700-talet omgavs kyrkogården av en träbalk, och två porthus byggdes 1745. En utvidgning utfördes på 1780-talet, och i samband med det en ny kyrkogårdsbalk. Denna ersattes på 1820-talet av en stenmur. Samtidigt utvidgades kyrkogården åt söder och öster, och nya järngrindar införskaffades till de nya grindstolparna i sten. Grindarna finns kvar idag.	Kyrkogården omgärdas av en kallmurad låg stöd- och stenmur som troligen härstammar från början av 1800-talet. Tidigare var kyrkogården omgiven av ”kyrkplank”. Två ingångar i norra kyrkogårdsmuren berättar om att landskapet omkring kyrkogården sett annorlunda ut. Två vägar har funnits norrut från kyrkoanläggningen, men idag är vägarna igenvuxna och oanvända. Före utvidgningen västerut fanns en ingång till kyrkogården i väster, framför huvudingången till kyrkan. Förutom de två obrukade ingångarna i norr finns idag ytterligare två ingångar. I alla ingångar finns enkel utförda svartmålade smidesgrindar som är fästade direkt i muren.
Klockstapel	Klockstapel	Klockstapel
En gammal klockstapel var troligen i tjänst fram till 1670-talets början.	Klockstapeln har spånklädd faluröd fasad och ett tjärat spåntak. Vindflöjen bär årtalet 1633. Den nuvarande spånklädda stapeln från 1914 är en kopia av sin föregångare från 1742-48. Denna ersatte ett västtorn på kyrkan. Den första klockstapeln byggdes av Anders Persson från Slobyn, Branskog.	Nuvarande vitmålade klockstapel är av öppen klockbocktyp, och uppförd 1811, efter ritningar av klockaren Johan Stenholm i Eskilsäter (som nyss gjort klockstapeln till Eskilsäter). Den ersatte då en äldre klockstapel från 1742. Klockstapeln är en av nio äldre klockstaplar i Värmland, varav endast denna och den i Botilsäter är av klockbocktyp. Klockorna hänger i ett fyrkantigt ramverk med tälttak täckt av falsad kopparplåt. Tornet kröns av ett smitt kors.
Övriga byggnader	Övriga byggnader	Övriga byggnader
Bårhuset uppfördes 1954, och har vitputsade fasader och ett kupolformat koppartäckt tak. Det är ritat av arkitekt Gunnar Henriksson. Intill vattnet i sydost finns en före detta likbod, som troligtvis är uppförd kring sekelskiftet 1900. Byggnaden är av trä, med gulmålad panel, vita snickerier och ett skiffertäckt sadeltak. På kyrkogården finns också Axel F Johanssons mausoleum.	Bårhuset är uppfört på 1950-talet och ritat av arkitekten Conny Nyquist. Fasaden är spånklädd och falurödfärgad. Taket består av ett valmat sadeltak klätt med tjärade spån.	En gammal vitputsad likbod med tälttak belagt med skiffer finns söder om kyrkan. Likboden är en av de äldre i landskapet och är murad av natursten.
KYRKAN	KYRKAN	KYRKAN
Tillkomstår	Tillkomstår	Tillkomstår
1652-54, med västtorn från 1767-76.	1600-talet Vindflöjeln på klockstapeln bär årtalet 1633 vilket indikerar att något hänt då. Predikstolen kan eventuellt också härstamma från denna tid. Kyrkans räkenskaper börjar dock år 1677. Eventuellt kan medeltida delar finnas, fast kanske då främst som återanvänt timmer.	Sannolikt uppförd under senmedeltiden. Om- och tillbyggd på 1700-talet, då nuvarande kor och höjning av fasaderna troligen utfördes. Troligtvis ingår medeltida murar i det nuvarande långhuset. Dendrokronologiska undersökningar har fastställt att träet i rustbädden under kyrkans nordvästra del avverkats mellan 1384-1554. Medan träet i rustbädden under kyrkans sydvästra del avverkats 1557-58.
Byggmästare/arkitekt	Byggmästare/arkitekt	Byggmästare/arkitekt
Tornet byggdes 1767-1776 av murarmästare Sven Hertz (elev till domkyrkobyggmästare Christian Haller och bosatt i Hällbostad, Södra Ny socken, född i Kila). Hertz ledde även byggnationen av By, Södra Ny, tornet i Bro, och koret i Millesviks kyrka.	1722-24 tillfogas korsarmar av byggmästare Göran Tholsson från Blomskog. 1769-70 förlängs kyrkan, sakristian byggs, och vapenhus byggs om mm av byggmästare Anders Svensson från Blomskog.	Ombyggnaden 1772-73 utfördes under ledning av murarmästare Sven Hertz (elev till domkyrkobyggmästare Christian Haller och bosatt i Hällbostad, Södra Ny socken, född i Kila). Hertz ledde även byggnationen av By, Södra Ny, samt tornen i Bro och Kila.
Donatorer/viktiga personer för kyrkan tillblivelse	Donatorer/viktiga personer för kyrkan tillblivelse	Donatorer/viktiga personer för kyrkan tillblivelse
Ledare för bygget på 1600-talet var kyrkoherde Faxelius som ligger begravd i koret. På södra fasaden finns hans initialer. Då tornet byggdes var assessor Bengt von Echstedt kyrkoföreståndare. Hans initialer syns på tornet.		
Planform	Planform	Planform
Rektangulärt långhus med tresidigt koravslut, torn i väster och sakristia i öster.	Långhuskyrka med tvärskepp. Vapenhus finns i söder och väster samt en sakristia i öster. Kyrkan är en av ett tiotal rödfärgade eller tjärade korskyrkor i stiftet, vilka alla är omistliga inslag i det värmländska kyrkolandskapet.	Rektangulärt långhus med tresidigt koravslut, vapenhus i väster och sakristia i öster.
Medeltida delar	Medeltida delar	Medeltida delar

Bilaga 2 c

	Det anses eventuellt kunna finnas rester av medeltida väggpartier i såväl långhus som kor.	Millesvik anses vara en av fyra kyrkor i Värmland (Eskilsäter, Millesvik, Gillberga, Botilsäter) som har kvar det mesta av sitt medeltida murverk. Det äldsta murverket lär finns i det sydvästra hörnet och anses härröra från 1100-talet. Dendrokronologiska undersökningar har dock fastställt att träet i rustbådden under kyrkans nordvästra del avverkats mellan 1384-1554. Medan träet i rustbådden under kyrkans sydvästra del avverkats 1557-58. Kyrkan anses tidigare ha haft ett smalare rakt avslutat kor. Två murade valv av okänd ålder revs på 1700-talet, vilka sannolikt var senmedeltida. Vid en fasadrenovering 1967 fann man äldre kalkmålning, i form av en helfigur, under kalkfärgen på långhusets södra vägg (ungefär där dopfunten har sin plats). På södra väggens utsida påträffades 1935, under det västra fönstret, en kvadrat under putsen. Kvadraten (ca 2x2 dm) är inristad i en gråsten och har en inskriven kantställd kvadrat, samt varandra i mitten korsande diagonala, horisontella och vertikala linjer. En liknande kvadrat finns i Endre kyrka på Gotland, dock utan den inskrivna kantställda kvadraten. Kvadraten finns där i koret från 1300-talet och har även en runristning.
Tillbyggnadsfaser	Tillbyggnadsfaser	Tillbyggnadsfaser
Då kyrkan stod klar 1654 bestod den av ett rektangulärt långhus med tresidigt kor i öster. Ett torn timrades därefter upp 1670, och ett vapenhus murades vid södra långhusväggen 1674. Det timrade tornet togs ner och ersattes 1767-1776 av det nu befintliga västtornet av gråsten. Vapenhuset revs 1826. Stenen återanvändes för att bygga sakristian i öster.	Fram till 1720-talet bestod kyrkan av ett långhus samt nuvarande tresidigt avslutade kor. Ett ”torn” tycks ha funnits vid västgaveln. Kyrkan tillbyggdes på 1722-24 med två korsarmar, så att den fick formen av en långhuskyrka med tvärskepp. 1769-70 förlängdes långhuset åtta meter mot väster samt höjdes och försågs med ett välvt innertak. Sakristian byggdes och vapenhusen byggdes om.	Kyrkan lär ha tillbyggt två gånger, och fick troligen sitt tresidigt avslutade korparti 1772-73. Troligen höjdes då också långhusets murar med ett par stockvarv. Arbetet utfördes under ledning av murarmästare Sven Hertz. Ett kyrktorn av trä i väster revs 1790 och ersattes 1794 med ett timrat vapenhus. Sakristian i öster tillbyggdes 1854 samtidigt som kyrkorummets bemålade, platta innertaket ersattes av ett trätunnvalv.
Stomme/byggteknik	Stomme/byggteknik	Stomme/byggteknik
Murad av gråsten som fogats med kalk från Västergötland. Kryssad takstol.	Kyrkan är byggd av fyrkantigt liggtimmer.	Kyrkan är murad av gråsten.
Torn	Torn	Torn
Tornet byggdes 1767-1776 av murarmästare Sven Hertz (jmf Bro). Fasaderna är vitputsade med svarta ankarslutar och initialerna för assessor Bengt von Echstedt som var kyrkoföreståndare under byggnationen och bodde på den närliggande gården Smedbyn. Taket består av en skifferklädd karnissvängd huv och kröns av öppen åttkantig lanternin med spira klädd i koppar. Överst finns ett förgyllt kors med tupp. Tornet har rundbågiga tornluckor, två åt varje väderstreck, och rundbågiga och runda fönster. Porten har en ovanlig placering på södra tornfasaden, och från början fanns även en port på norra sidan. Tornet hade från början spåntak. Skiffret på tornet lades 1844 och lades om 1964 och 2014 . Spiran kläddes 1857 med zinkplåt från Belgien, vilken byttes 1921 mot kopparplåt. Det nuvarande tornet ersatte ett torn av trä, som kan ha varit en takryttare eller möjligen placerat på västra gaveln.	Ett ”västtorn” tycks ha funnits fram till 1737.	Ett tidigare västtorn revs 1787. Detta tycks inte ha varit ett klocktorn.
Sakristia	Sakristia	Sakristia
Öster om koret finns en vidbyggd sakristia från 1829 med källare. Den murade sakristian uppfördes av sten från det gamla vapenhuset och har ett sadeltak täckt av skiffer. Invändigt är väggarna avfärgade i grått, medan brådtaket är målat i vitt. Golvet täcks av lackade furubräder.Fönstret är försett med järngaller. Mot väster finns en sentida textilförvaring.	Sakristian byggdes 1769-70. Väggarna täcks av gråmålade plank, och taket av vitmålade plank. På golvet finns en grön heltäckningsmatta. På norra väggen finns textilförvaring från 1963 och ett litet ”altare”. Fönster finns mot öster och söder.	Den timrade och panelklädda sakristian i öster byggdes 1854, och nås via en dörr bakom altarpopsatsen. Sakristians interiör härstammar till stora delar från 1945 då den fick nuvarande färgsättning, ny skåpinredning. Samtidigt gjordes grundläggningen om. Väggarna har en blekrosa pärlspont, och brådtaket är målat i ljust grått. Foder och lister är målade i grått och det är även den liggande textilförvaring som tillkommit på senare år. Golvet består av lackade furubräder. Möblemanget är målat i en intensiv blå kulör som även finns i kyrkorummet. En sakristia kan tidigare eventuellt ha funnits på norra sidan nära koret. En dörr finns där markerad i putsen vilken av Gösta von Schoultz, VM, omnämns som sakristiedörr. Under 1984 genomfördes renoveringsarbeten på vapenhus och sakristia, med bl.a. grundförstärkning och omläggning av skiffertak.
Vapenhus	Vapenhus	Vapenhus
Vapenhuset finns i det år 1767-76 byggda tornet, och har fin patina. Till kyrkorummet leder en dubbel plankdörr med profilerade mönsterlagda bräder. Vapenhusets snickerier med svängd trätrappa till läktaren och panel av bred handhyvlad pärlspont härrör troligen från 1800-talets andra hälft. Tidigare fanns ett vapenhus från 1674 vid södra porten vilket revs 1826.	De befintliga vapenhusen i väster och söder ombyggdes och förstorades 1768. Båda vapenhusen har en ålderdomlig karaktär, och särskilt västra vapenhuset ger trots senare bemålning ett ursprungligt intryck. Taket är välvt med en bred utkragning, och breda bräder. Väggarna är också de klädda med breda bräder som målats i grått vid 1960-talets renovering. Vapenhuset har ett olackat trägolvs och vid väggarna finns två väggfasta bänkar. Södra vapenhuset är likartat men ha ett platt innertak med smala bräder och saknar bänkar. Vapenhusen var innan 1768 mycket enkla och anspråkslösa.	I väster finns ett timrat vapenhus från 1794, vars fasader är klädda med locklistpanel. 1854 utökades vapenhuset och då tillkom även trapporna upp till läktaren, en på södra respektive en på norra sidan. Golvet är belagt med kalksten och väggar och tak med ljust gråmålad pärlspont. Vid väggarna finns väggfasta bänkar som liksom de tidstypiska trapppräkena är målade i en intensiv blå kulör. Under 1984 genomfördes renoveringsarbeten på vapenhus och sakristia, med bl.a. grundförstärkning och omläggning av skiffertak.
Kyrkklockor	Kyrkklockor	Kyrkklockor
I tornet hänger två klockor. Storklockan i tornet gjöts sannolikt vid mitten av 1300-talet och är den enda klockan i Svealand som har runskrift. Texten lyder i översättning ”Petrus kyrkoherde”, vilket antagligen syftar på socknens pastor vid mitten av 1300-talet; klockan har alltså gjutits strax innan digerdöden drabbade Sverige. Lillklockan omgöts i Göteborg av Alexander Keiller år 1854. Den har en text som berättar om att Anders Lignell vid denna tid var pastor i Kila.	Storklockan är gjuten 1827 hos G Horner i Stockholm. Lillklockan är gjuten av A Keiller & co i Göteborg 1856.	I klockstapeln hänger en senmedeltida storklocka med en latinsk inskription som i översättning lyder ”Sankt Lars, hell Maria, Bengt Karlsson kyrkoherde, 1500”. En ny kyrkklocka införskaffades 1754. Enligt ett inventarieprotokoll från 1739 fanns en stor klocka i klockstapeln och en liten inne i kyrkan.
EXTERIÖREN	EXTERIÖREN	EXTERIÖREN
Fasadmaterial	Fasadmaterial	Fasadmaterial

Bilaga 2 c

Kyrkans fasader är putsade och avfärgade med vitbeige kalkfärg. På södra fasaden finns Sven Amundson Faxelius initialer(MSAF Magister Sveno Anundi Faxelius) samt året 1654. Den enkla taklisten är målad i gråbrunt kulör. Uppgifter finns om att kyrkan kalkslogs och vitlimmades 1807, samt att den rappades 1830. Fasaden utstockades 1935-36 med cementputs som avfärgades med kalkfärg, och sockeln målades av stenkolstjära. 1978 höggs en del av putsen ner på långhuset och nästan allt på tornet, varefter hela kyrkan sandblästrades. Fasaderna lagades sedan med KC-bruk och avfärgades med en kalkcementfärg. 1983 omfärgades tornet med KC-färg. Ca 50 kvm av den gamla cementputsen på tornets syd- mur knäckades samtidigt ner och ilagades. 1994 skedde fasadrenovering av tornets östra och södra sidor. Under 2002 bilades all puts bort på både långhus och torn varefter ny puts påslogs och kyrkan avfärgades med kalkfärg i svagt vitbeige. Naturstenen i sockeln togs fram.	Kyrkan är klädd med rundade spån (sågade?) och målad med äkta falurödfärg, mörkröd kulör. Takfoten är rak och även den slamfärgad. Kyrkan spånades första gången 1769. Uppgifter finns om att exteriören renoverades 1811-12.	Långhusets vitkalkade väggar har en timrad förhöjning, klädd med liggande vitmålade bräder. I putsen är den medeltida kyrkans muröppningar markerade. Uppgifter finns om kyrkans fasader rappades år 1854, 1912. Putsarbeten utfördes 1967 då murarna helt frilades. Bilder finns på RAÄ:s sida Kulturmiljöbild. Vid renoveringsarbeten under 1993-95 reparerades den timrade delen av långhuset.
Fönster	Fönster	Fönster
De rundbågiga fönsterbågarna är gråmålade både ut- och invändigt, och har blyinfattade färgade glas i ytterbågen. Dessa insattes vid renoveringen 1935-36. Uppgifter finns om att fönstren försetts med blyinfattat glas år 1734. Fönstren på västra gaveln sattes in 1768.	Fönstren är från 1963 och till största delen rundbågiga och spröjsade. Utvändigt är de målade med linoljefärg i en bruten vit kulör, invändigt är de målade i gråblå kulör. Fönstren har spröjsade innanfönster med antikglas. I kyrkorummet finns intressanta svängda fönsterfoder från 1769-70. En första uppgift om reparation av kyrkans fönster finns från 1682. En ny översyn av fönstren gjordes också 1699. Fönster och dörrar förstorades, och nya fönster tillkom, 1769-70. Samtidigt tillkom de svängda fönsterfodren. 1843 tas korfönstren upp på vardera sidan om altaret, och 1846 tas fönster upp på södra läktaren. 1886 byggs fönstren om och ges en omfattning med pilastrar (1700-talets originella fönsterfoder döljs). 1924 sätts korfönstren igen. Fönster byts ut 1963, och fönsterfoder från 1768 återställs.	De rundbågade fönstren är spröjsade och utvändigt målade i brunt. Det rundade partiet har tre rutor och består av två spetsbågar med en mellanliggande del. Två runda fönster finns i västgaveln. Invändigt är fönstren vitmålade. Glaset är till övervägande delen munblåst. Uppgifter om ”kyrkfönsters förfärdigande” finns från 1696, och 1790 gjordes fönstren större och utökades i antal. 1830 anges att det fanns sex fönster i långhuset. 1854 insattes nya fönster med vitt glas, och ett fönster i västgaveln tillkom. ”Dubbelfönster” (innanfönster?) insattes 1881. Några fönster, liksom innanfönster, nytillverkades 1923.
Takform och takmaterial	Takform och takmaterial	Takform och takmaterial
Långhuset täcks av ett valmat sadeltak. Taket är sedan 1806-07 belagt med rektangulärt glavaskiffer. Tidigare hade taket spånbeläggning. Taket har lagts om 1851-52, vid renovering 1935-36, och därefter år 2014. Taket isolerades med glasullsmatta 1950-52. År 2000 lades skiffertaket om på ny panel. Rötskadade takstolar lagades.	Det korsformade sadeltaket är valmat vid korsarmarnas gavlar, och har en mjuk böjningen ut mot takfoten och alla hörn har svag solfjädersform. Taket är belagt med tjärade sågade kyrkspån med hyvlad översida. Över vardera läktaren i söder, väster och norr finns fönsterkupor under sadeltak. En första notering om översyn av spåntaket finns från 1687 då taket tjärades. Därefter spånades delar av taket 1694, samt tjärades. Hälften av norra takfallet spånades 1699. Därefter spånas och tjäras taken med jämna mellanrum de följande decennierna.	Kyrkans valmade sadeltak är belagt med rektangulärt glavaskiffer, likaså sadeltaken på vapenhus och sakristian. Skiffern lades 1815, och ersatte då ett spåntak. På taket finns en vindflöjel ifrån 1752 i form av en tupp. Skiffertaket lagades 1912 och 1917. Vid renoveringsarbeten under 1993-95 reparerades delar av takkonstruktionen. Skiffertaket lades om 1997-98, taknocken gjordes då ventilerad.
Kyrkportar	Kyrkportar	Kyrkportar
På tornets södra fasad finns en ingång till vapenhuset. Dessutom finns en port på södra långsidan. Båda är, liksom dörren mellan vapenhus och kyrkorummet, dubbla plankdörrar med rundbågat överstycke. De gråmålade portarna är klädda med profilerade bräder som bildar ett intrikat mönster. Dörren på södra långhusfasaden har ett vackert beslag med texten 1936 KILA. I Helge Kjellins arkiv finns uppgifter om ett järnlås på södra dörren med inskription ”Anno 1769 ONS” ONS ska stå för smeden Olov Nilsson i Säterskog. Dörrarna var fram till 2002 svarta/mörkbruna.	Kyrkportar i väster och söder leder in i vapenhuset. Båda är rektangulär dubbla plankdörrar som utvändigt är klädda med profilerade bräder som på västra porten bildar ett fiskbensmönster, och som på södra porten bildar snedställda romber. Kyrkportarna är sedan 2012 målade i en ljusgrå kulör, som återfunnits i ett tidigare färgskikt. En ingång finns också i norra korsarmen. Denna togs upp 1853, och en äldre plankdörr sattes in vars lås var daterat 1736 (nu borttaget). Dörren till sakristian är klädda med profilerade diagonallagda bräder.	Ingång sker via en rektangulär, inåtgående dubbelport i vapenhuset i väster. Den rektangulära dubbeldörren är klädd med profilerade bräder som bildar fiskbensmönster. Västra dörren har ett smitt nyckelbeslag och till dörren hör en stor nyckel. Handtag saknas. Till sakristian leder en enkel dörr med liggande panel, målad i vitt lika fasaden. Uppgifter finns om att en ny port insattes 1881.
Genomgripande restaureringar	Genomgripande restaureringar	Genomgripande restaureringar
•En stor omdaning av kyrkan påbörjades 1826-30 under ledning av prosten Anders Lignell efter ritning av arkitekten Samuel Enander. Vapenhuset i söder togs bort och sakristian byggdes. Nytt golv, nya bänkar tillkom, liksom ny läktare, predikstol och altare. Taket välvdes och kyrkan rappades. •1881-82 fick kyrkan ny altarring, ny altarprydnad, nya bänkar och nya psalmmummertavlor. En ny trappa byggdes till läktaren, och kyrkorummet ommålades. •En större renovering ägde rum 1935-36 under ledning av arkitekt Einar Lundberg. Då tillkom bland annat den nuvarande bänkinredningen. Korpartiet försågs med glasmålningar och i koret ordnades ett dopaltare. Altarringens svarvade balusterdockor avjämnades och kläddes med masonit och ny klädsel. Nya psalmmummertavlor tillkom och orgeln ombyggdes. Predikstol mm konserverades. De invändiga väggar omputsades och avfärgades. Elbelysning installerades liksom vattenburen värme med pannrum under sakristian. Fasaden putsades, och skiffertaket lades om. •Invändig renovering skedde 1992 efter förslag av Skanark AB, Kalrstad. Tak, väggar och bänkar ommålades. Altaruppsats och predikstol omförgylldes.	•1722-24 tillfogas korsarmar av byggmästare Göran Tholsson från Blomskog. •Kyrkan förlängs, höjs och förses med välvt innetak, sakristian byggs och vapenhus byggs om av byggmästare Anders Svensson från Blomskog, 1769-70. •En grundlig exteriör renovering utfördes 1811-1812. •En stor förändring av kyrkorummet skedde åren 1886-87. Fönstren ombyggdes, altaruppsatsen förändrades och en ny predikstol uppsattes. Den slutna bänkinredningen revs ut och ersattes med den nuvarande, öppna. Dekormåleriet målades över. •1924 utförs en inre restaurering under ledning av arkitekten och professorn Melchior Wernstedt. 1800-talets tillägg tas bort. •1963 renoveras kyrkan efter förslag av arkitekt Ragnar Jonsson och konservator Olle Hellström. Syftet var att återställa kyrkan i 1700-talets färgskala.	•Kyrkan fick troligen sitt tresidigt avslutad korparti 1772-73. •Ett kyrktorn av trä i väster revs 1790 och ersattes 1794 med ett timrat vapenhus. •Vid mitten av 1800-talet genomgick interiören relativt stora förändringar. Det bemålade trätaget togs bort 1853-54 och ersattes av ett trätunnvalv. Läktaren höjdes och försågs bl.a. med nya pelare. Gavelfönster i västgaveln tillkom liksom trappor på var sida om ingångsdörren i vapenhuset och en högre dörr till läktaren. Sakristian i öster byggdes och altaret flyttades samtidigt fram för att möjliggöra ingång till sakristian. Predikstolen målades. Nya fönster insattes och väggarna rappades. Nuvarande altartavla sattes in. •1923 genomgick kyrkan en inre upprustning efter arbetsbeskrivning av arkitekt A Roland, Stockholm. Arbetet innebar bl.a. att väggarna rengjordes och kalkades samt att taket målades. Bänkar nytillverkades och målades enligt äldre färgsättning. Några fönster nytillverkades och innanfönster sattes in, liksom dubbla dörrar i vapenhuset. Kalkstensgolvet justerades och nytt trägolv lades ovanpå befintliga kalkstenar i bänkkvarteren. Golvet i vapenhuset lades om.
INTERIÖREN	INTERIÖREN	INTERIÖREN
Kor	Kor	Kor
Koret är förhöjt och tresidigt avslutat. Golvet består av lackad furu, och pryds av en kormatta från 1955 av Anna Maria Hoke. På var sida om altaruppsatsen finns dörrar till den bakomliggande sakristian, varav den södra är en blinddörr. I korets södra del finns ett dopaltare med oljemålning och medeltida dopfunt. Korfönstren pryds av glasmålningar komponerade av Gunnar Torhamn, från 1935-36.	Koret är förhöjt och tresidigt avslutat. Golvet är från 1990 och består av lackade bräder. Väggar och tak är lika kyrkorummet. Korväggen har dock, bakom uppsatsen, en målad drapering av målarmästare Erik Jonaeus. Kormattan Vinklade kyrkvärdsbänkar finns på norra respektive södra sidan, på vilka det står skulpturer föreställande Matteus och Johannes (hör till altaruppsatsen) samt änglar som bär psalmmummertavlor snidade av den i Värmland välkände bildhuggaren Isac Schullström. Vid muren på södra sidan finns en dopplats med bl.a bildväven ”Vatten och ande” från 1966. Koret förlängdes 1990 genom att två bänkar togs bort och främre flyttades västerut.	Korpartiet är i samma nivå som kyrkorummet, och har ett tresidigt avslut. På båda sidor finns kyrkvärdsbänkar i samma utförande som övriga bänkar. Golv är som mittgången belagt med kalkstenshällar. Väggar och tak är lika kyrkorummet. På södra sidan är en dopplatsinrättad vilken markeras av en bildväv av Birgitta Axelsson. På norra sidan hänger ett begravningsvapen (se gravminnen). Golvet pryds av en kormatta som är komponerad av Stina Hjortzberg

Bilaga 2 c

Altaruppsats och altare	Altaruppsats och altare	Altaruppsats och altare
Altaruppsatsen är 1882 och tillverkad av August Lundborg, Kila. Centralmotivet utgörs av ett tomt kors med en avlagd törnekrona och en svepeduk draperad över korsarmarna. Motivet, som symboliserar Kristi uppståndelse och seger över döden, inramas av en förgylld triumfbåge med en dubbel arkitrav. På bågen över korset finns texten "Det är fullkomnadt". En tidigare altaruppsats från 1687 lär ha varit i ”trenne avdelningar” och anges ha målats av Schüffner 1764.	Altaruppsatsen har tillkommit i tre etapper. Den övre ursprungliga delen utfördes 1735 av bildhuggaren Nils Falk från Ånimskog i Dalsland och visar en så kallad kalvariegrupp med Kristus på korset omgiven av Maria och aposteln Johannes. Vid sidan står Moses och översteprästen Aron. Överstycket visar Guds lamm, Agnus Dei, och änglar med pinoredskapen och palmkvistar. Överst tronar en personifikation av Kärleken, skildrad som en mor med två barn. Efter att taket höjts tillverkades en ny våning runt en målning av Nattvarden utförd av målarmästare Erik Jonaeus. Den omgivande ramen smyckades med skulpturer av de fyra evangelisterna utförda av bildhuggaren Hugo Svanberg 1780-81. Altaret är svart med gula marmoreringar. 1886 målas altaruppsatsen i vitt och guld. Altaruppsatsen konserveras 1924 och tillkomna färgskikt avlägsnas då. - Altaruppsatsen konserverades 1990.	Altartavlan med motivet ”Kristus välsignar barnen” målades 1854-55 av konstnären Gustaf Brusewitz. Den ersatte då en gammal altaruppsats från 1600-talet. Altaret flyttades samtidigt fram något för att kunna skapa en ingång till den nya sakristian. Altarbordet i vitt och guld är mitt fram klädd med röd sammet och dekorerad med en förgylld duva.
Altarring	Altarring	Altarring
Den halvcirkelformade altarring med balusterdockor är från 1881-82. Vid renoveringen 1935-36 avjämnades altarringens svarvade balusterdockor och kläddes med masonit och knäfallet fick ny klädsel. Masoniten kring altarringen togs bort 1978. De skadade balusterdockorna ersattes av nysvarvade med samma utseende som de gamla.	Den cirkelformade ljust bemålade altarringen härstammar från renoveringen 1886 och har svarvade marmorerade balusterdockor och rött sammet på överliggare och knäfall. Den tidigare altarringen var från 1736 och troligen tillverkad av klockaren Nils Andersson.	Den täta altarringen är fyrkantig med avfasade hörn mot kyrkorummet. Altarringen har stoppade knäfall och överliggare i röd sammet, men är i övrigt målad i blågrön kulör med marmorerade speglar i vitt och grått. Noteringar finns i arkiv material om ett ursprung i 1600-talet.
Predikstol	Predikstol	Predikstol
Predikstolen i nyklassicistisk stil tillverkades 1829 av den snickarkunnige klockaren Nils Olsson i Aplungsåsen, Västra Åmtervik, som också gjort predikstolarna för kyrkorna i Bogen, Eda, Frykerud och Västra Åmtervik. Predikstol konserverades av konservator Sven Dalén, Stockholm, vid renoveringen 1935-36. Den gamla predikstolen lär ha haft baldakin och ha varit från 1656. Denna skänktes till kyrkan av kyrkoherde Faxelius.	Predikstolen är från 1600-talets mitt och pryds av plattskärningsornamentik av renässanstyp. I Värmland finns endast ett tiotal predikstolar av denna typ. Predikstolen ersattes under perioden 1886-1924 av en predikstol i nyklassisk stil som idag förvaras på läktaren i norra korsarmen.	Predikstolen tillkom cirka 1700 (tillverkad ”af Crantz”) men fick sin färgsättning i vitt och guld vid mitten av 1800-talet. Troligen härstammar även baldakinen från mitten av 1800-talet. Predikstolen konserverades 1917.
Dopfunt	Dopfunt	Dopfunt
Den medeltida dopfunten i täljsten tillhör stilmässigt den norska Østfold-Markernaskolan och har likt många andra värmländska funtar en spetsflik- och repstavsoornamentik runt cuppan. Detta är ett typiskt inslag i dekoren på de täljstensfuntar som tillverkades i Tunemästarens efterföljd, och på vilket dopfunten i Kila är ett vackert exempel. Dopfunten är har urtappningshål och bör därför vara från tiden före 1250.	Dopfunten i täljsten är ett norskt arbete och troligen utförd av en efterföljare till den s.k. Tunemästaren. Den dateras till 1200-talet och cuppan pryds av ringkedjeornamentik, medan fotens skaft har repstavsoornamentik. Översidan av foten har pikhuggna fotangelimitationer i nedsäkt mönster. Funten saknar uttömningshål. Dopfatet av mässing är tillverkat av Lars Holmström, Arvika på 1940-talet.	Den medeltida dopfunten av täljsten tillhör stilmässigt till Dalslandsgruppen och den norska Østfold-Markernaskolan. Cuppan är smyckad med spetsflikornament, flätband och en repstav. Funten står på en dopfuntsfot av sandsten. Detta fragment visar på de medeltida kontakterna med Västergötland, där stiftets samtliga sandstensfuntar torde ha tillverkats i anslutning till sandstensbrotten på Kinnekulle. Dopfunten dateras till mitten av 1200-talet. Dopfunten var tidigare placerad på den norra sidan.
Orgel	Orgel	Orgel
Orgelfasaden är i nyklassicistisk stil och målad i grått med förgyllda detaljer. Kyrkans första orgel byggdes 1876 av E.A. Setterquist, Örebro, och omfattade då tio stämmor. Nuvarande orgel är en till synes oförändrad orgel från 1936 med 16 stämmor, byggd av Olof Hammarbergs orgelbyggeri med material (samtliga delar återanvända utom spelbord med mekanik samt bälgen) från 1876 års Setterquistorgel. Pneumatisk med undantag av mekanisk väderlåda (slejflåda från 1876) för Man I. Värdefulla delar ingår.	Långseruds första orgel köptes från Norra Råda kyrka 1853 och hade 8 stämmor. Den ersattes av den nuvarande orgel som är byggd 1917 av E Lundén, Göteborg, och har 17 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Fasaden är från den gamla orgeln, och hållen i en nyklassicistisk stil och kröns av en relativt stor förgylld lyra. Orgeln i Långserud är en av förmodligen få orörda orglar av Lundén och i gott skick. Högt bevarandevärde.	Orgelfasaden har en classicistisk prägel, och är målad i blågrönt. En orgel införskaffades 1865 från Kils kyrka. Denna ersattes 1903 av en ny orgel utförd av orgelbyggare Johannes Magnusson, och är idag en till synes orörd orgel från dennes produktion. Kulturhistoriskt värdefull. Orgeln renoverades på 1970-80-talet, men är ej ombyggd. Orgelfasaden var tidigare målad i vitt och guld.
Läktare	Läktare	Läktare
Dagens raka läktarbarriär härstammar från renoveringen 1829, och är målad i grått och bärs upp av 8 marmorerade pelare. På södra sidan finns äldre bänkinredning bevarad, vilken är placerad på ett golv som är höjt bakåt. Västläktaren tillkom redan 1734, och dåvarande läktarbarriär målades av Hans Georg Schüffner 1764.	Västläktaren är från 1769-70, medan den södra byggdes 1853, och den norra 1856. Läktarna fick sina nuvarande trappor 1886. Varje läktare bärs upp av tolv marmorerade pelare (varav en är dold av trappan), och läktarbarriärerna har marmorerade fyllningar som omges av förgyllda lister mot en gråblå botten (som på södra och norra läktaren drar åt grönt). Västläktaren har en utkragning mot kyrkorummet. Västläktarens barriär målades blå med vitmarmorerade speglar 1780-81. Marmoreringarna på läktarbarriärerna övermålades i vitt och guld under 1800-talet men frilades vid renoveringen 1924.	I väster finns en rak läktare som bärs upp av 12 stycken gråmarmorerade pelare, och som har en gråmålad läktarbarriär försedd med speglar omgivna av listverk i vitt och guld. Bänkinredningen är från 1853 så läktaren byggdes om och höjdes försågs då med nya pelare. Golvet under bänkarna är höjt bakåt.
Herrskapsläktare	Herrskapsläktare	Herrskapsläktare
Uppgifter om en läktare i koret finns från 1724. Detta kan eventuellt ha varit en herrskapsläktare.		
Bänkar och kvartersindelning	Bänkar och kvartersindelning	Bänkar och kvartersindelning
Kyrkan har bänkar i ”1700-talsstil”, vilka sattes in 1936. Bänkkvarteren delas av mittgången och har sidogångar samt en korsgång på söder sida. Längst bak i kyrkan, på var sida om mittgången, står också de sk " von Echstedtska bänkarna" som Bengt von Echstedt bekostade. De går ända ut mot yttervägg och är mot mittgången försedda med dörrar. 1983 togs några bänkar bort under läktaren för att möjliggöra klädförvaring och plats för ljusbärare. Bänkarna ommålades 1992, men färgsättningen bibehölls. Bänkar på läktarens norra sida togs bort år 2000 för att bereda plats åt kören. 1817 anges att det fanns 24 bänkar på varje sida samt ”7 stolrum” på varje sida på västläktaren. 1829 fick kyrkan 27 bänkar på varje sida mittgången och på läktaren fanns 6 bänkar på var sida om mittgången. Bänkarna tycks ha bytts ut 1881-82. Bänkdelningsprinciper finns angivna från 1656, 1699 och 1766 (delning enligt hemman).	Nuvarande öppna bänkinredning sattes in 1886 och är mycket tidstypisk. Bänkar av denna typ togs vanligen bort vid renoveringar under 1900-talets första hälft, varför denna inredning är relativt ovanlig. Tidigare hade kyrkan en sluten bänkinredningen. Uppgifter finns om att en bänkinredning insattes 1722-24, men att en ny bänkinredning med slutna vägganslutna bänkar insattes 1769-70. Bänkarna målas blå med vitmarmorerade speglar 1780-81. När dessa bänkar togs bort 1886 återanvändes dörrar och bänkskärmar som bröstpanel i kyrkan. Bänkarna tvättas och målas i en något mörkare kulör 1924. Bänkdelningsprinciper finns dokumenterade från 1724 och gäller delning efter by.	De två väggfasta bänkkvarteren är målade i blågrönt och har dörrar mot mittgången som är marmorerade i grått på vitt. Bänkarna byggdes om 1923. Dörrarna behölls dock oförminskade men anpassades i bredare mellanstycken. Alla bänkar målades enligt äldre färgsättning under befintlig färg. Bänkarna sluter an hela vägen mot västväggen, vilket numera är ovanligt i de värmländska kyrkorna. Uppgifter finns om att bänkarna under en period varit grå med vita fyllningar och därefter bemålade med ekimitation. År 1810 anges kyrkan ha haft 16 stolar på var sida, idag 15. Bänkarna renoverades 1819. Bänkdelningsprinciper finns angivna från 1685 (delning enligt hemman).
Dekormåleri	Dekormåleri	Dekormåleri

Bilaga 2 c

Marmorering finns på pelarna. I övrigt endast strålaseri.	Marmoreringar av varierande ålder förekommer. Marmoreringen på taklisten är från 1963, då också pelarna målas och marmoreras. Läktarbarriärernas marmorering togs fram och restaurerades 1924, och troligen är bänkarnas marmorering även de från denna tid. Dragstagen har dekormålning i klart rött grönt och blått. Väggarna har underliggande limfärgsskikt med enkla dekorlinjer. Bröstningen, bestående av gammal bänkinredning, har underliggande marmoreringar. Taklisten har en underliggande marmorering från 1924. Pelarna har underliggande ströpplade färgskikt.	Marmorering i grått på vitt finns på bänkdörrar, bänkskärmar, pelare och altarring.
Figurativt måleri	Figurativt måleri	Figurativt måleri
1762 lades ett nytt, platt innertak i kyrkan. Detta målades med figurativt dekormåleri av målarmästaren Hans Georg Schüffner. Schüffner kallades för ”Guds målare på Dal och i västra Värmland” och tillhör den västsvenska måleriskolan. De bemålade brädorna återanvändes som underlag när skiffertaket lades i samband med att kyrkan försågs med tunnvalv. Vid renoveringsarbetet 1935-36 undersökte arkeolog Ingemar Atterman samtliga nedplockade brädor. Av dessa var ett 90-tal bemålade, varav några nu finns exponerade i vapenhuset medan övriga förvaras på vinden.	Kyrkan målas invändigt av Erik Jonaeus 1780-81. Draperingen vid altaruppsatsen och solen i taket finns ännu kvar. Under perioden 1886-1924 var dessa övermålade med vit färg, men togs 1924 åter fram och konserverades. När korfönstren sattes igen 1924 målades ”speglar/sköldar” på fönstrens plats. Dessa togs senare bort.	Det tidigare platta innertaket målades 1763 av målarmästare Hans Georg Schüffner. Han kallades ”Guds målare på Dal och i Västra Värmland” och tillhör den västsvenska måleriskolan. Millesvik var den tredje kyrkan i pastoratet som målades av denne mästare. Takmålningarna togs bort 1854 då kyrkorummets platta innertaket ersattes av ett trätunnvalv, men fragment av den äldre takmålningen kan ännu ses som golvbräder på orgelläktaren. Bemålade bräder har också återfunnits som underlag till skiffertaket på sakristian. Målningarna hade motivet Yttersta domen och rundlar med Adams fall, Marie bebådelse, Jesu födelse, dop och instiftan, nattvarden, ortagården, korsfästelsen, begravningen och uppståndelsen. Läktarbarriären lär en gång ha haft målningar med Kristus och de tolv apostlarna. Vid en fasadrenovering 1967 fann man äldre kalkmålningar under kalkfärg på långhusets södra vägg. Dessa kan ha medeltida ursprung, enligt Helge Kjellin 1500-tal.
Konstnärlig utsmyckning	Konstnärlig utsmyckning	Konstnärlig utsmyckning
Glasmålningarna i korfönstren med motiv ur Jesu liv, och oljemålningen ”Jesus välsignar barnen” över dopaltaret, är utförda av den produktive kyrkomålaren Gunnar Torhamn, Stockholm. Fönstren är tillverkade av H. Schultz, Kristinehamn. Målning sattes i en gammal skuren ram som renoverats, och tillkom liksom fönstren vid renoveringen 1935-36.	Bildväven ”Vatten och ande” signerad R-b, Väviskolan Karlstad.	Bildväv av Birgitta Axelsson
Innertak/valv/dragstag	Innertak/valv/dragstag	Innertak/valv/dragstag
Innertaket består av ett trätunnvalv som välvdes 1851-52. Idag är tunnvalvet målat i en svagt rosa nyans med den profilerade taklisten i gröna och rosa nyanser. Taket målades senast 1992. Taklisten ommålades då delvis om för att bättre överensstämma med bänkarna. Vid ombyggnaden 1851-52 togs fyra balkar i taket bort. Detta gjorde att man 1961 tvingades sätta in de nuvarande sju dragstagen. 1762 försågs kyrkorummet med ett nytt platt innertak, vilket målades av Hans Georg Schüffner (se figurativt måleri). Det bemålade innertaket togs bort 1851-52 och ersattes av nuvarande trätunnvalv som då målades vitt.	Kyrkan höjdes och försågs med ett välvt innertak av trä 1769-70. Taket består av ett vitmålat korsformat trätunnvalv, med en målad sol i korsmitten. Ut mot väggarna finns en utkräning/taklist med marmorering i vitt, kobolt och terra. Kyrkan har dragstag med ovanlig dekormålning i klart blått, grönt och rött. Från början hade kyrkan ett platt innertak. 1886 målas väggar och tak , och 1700-talets dekormåleri målas därmed över. Taket målades senast 1963 med ”oljefärg” i ljus gråvit ton.	Kyrkorummet täcks av ett trätunnvalv från 1854 som är målat i vit kulör, och med en gråmålad profilerad taklist. I taket finns 4 st vitmålade dragstag. Kyrkan hade tidigare ett platt innertak. Två murade valv av okänd ålder revs på 1700-talet, sannolikt var dessa medeltida. Nuvarande tak målades senast 1967.
Innerväggar	Innerväggar	Innerväggar
Väggarna är putsade och sedan 1992 avfärgade i en svagt gul nyans.	Kyrkans innerväggar bekläds med brädor, från taklisten till bänkarna 1776. Väggarna målades med limfärg 1780-81, och har därefter målats 1886, 1925 och 1963. Bröstning, bestående av de gamla dörrarna och bänkskärmar, sattes upp 1886. Sedan 1963 är väggarna ovan bröstningen målade i ljusgrått och bröstningen i en aningen mörkare grå kulör. I kyrkorummet finns intressanta svängda fönsterfoder från 1769-70. Innan 1776 var timmerstockarna synliga i kyrkorummet.	Väggarna är avfärgade i bruten vit kulör av okänd färgtyp. Väggarna rengjordes och kalkades vid renoveringen 1922-23, men tycks 1967 har målats med ”Sigo källarplast”. Spår av medeltida figurativ bemålning finns under putsen. Uppgifter finns om att väggarna vitmålades 1790.
Golv	Golv	Golv
Kyrkorummet har lackade trägolv, varav de i bänkkvarteren tycks ha en äldre fernissa. Uppgifter finns om att ett nytt furugolv lades 1829. Ovanpå det gamla golvet lades 1935-36 fyllning och ett nytt golv.	Golvet är av trä och anges vid renoveringen 1963 vara gammalt. Nytt trägolv inlades i koret 1990. 1924 planerades att ett nytt golv skulle läggas in men detta slopades av ekonomiska skäl.	Golven i mittgång och kor är lagda med kalkstenshällar medan bänkkvarteren sedan 1923 har förhöjda golv av olackade smala bräder. 1923 justerades kalkstensgolvet och golvet i vapenhuset lades om. Nuvarande kalkstensgolv lär ha lagts 1853-54.
Dörrar	Dörrar	Dörrar
En port finns mellan vapenhus och kyrkorum (se vapenhus). Den dubbla innerdörren till södra porten är av typen spegeldörr med fyra fyllningar och rundbågat överstycke.	Dubbla grå spegeldörrar med sex fyllningar leder in i kyrkorummet från vapenhuset. En enkel innerdörr med liggande panel finns vid norra porten. Dörrarna kan ses på foton från 1900-talets början och härstammar troligen från 1880-talets renovering.	Dubbeldörrarna mellan kyrkorummet och vapenhuset är troligen från 1800-talets slut, då även en ny dubbeldörr insattes till läktaren. Alla tre är av typen spegeldörrar med fyra fyllningar och glasöppningar på övre halvan, vilka är spröjsade på dörrarna mot kyrkorummet. Till sakristian leder en spegeldörr med tre fyllningar, troligen original från 1850-talet.
Uppvärmning	Uppvärmning	Uppvärmning
Vattenburen värme med pannrum under sakristian installerades 1935-36. Värmeledningarna drogs om 1983. Elektrisk uppvärmning installerades 1951.	Elektrisk värme installeras 1940. Ny skorsten, ny värmepanna - olja/ved – installerades 1963.	Kamin insattes 1881. Eluppvärmning installerades 1948.
Ljuskronor	Ljuskronor	Ljuskronor
Elbelysning installerades 1935-36. I kyrkan finns en malmkrona från 1737 med pendang från 1936 och en stor krona från 1762 med pendang från 1936 mm. Här finns också en järnkrona av medeltida typ, trol. 1500-tal. Pendanger, lampetter och armaturer på läktare är tillverkade av Lars Holmström, Arvika. De främre ljuskronorna är från 1997.	Elektrisk belysning installerades 1940. En mässingkrona är från 1727, medan övriga mässingkronor är från 1939 och tillverkade av Lars Holmström, Arvika. I kyrkan finns också två kristallkronor från 1800-talet. Ljusarmen vid predikstolen är från 1727.	Elbelysning installerades 1948. Kronorna elektrifierades då och nya armaturer tillkom. Två 1700-talskronor finns i kyrkan, varav en skänktes av von Kothén 1745. I mittgången hänger också en kopia av den sistnämnda.
Rumsliga kvaliteter	Rumsliga kvaliteter	Rumsliga kvaliteter
	Kyrkan har en ålderdomlig karaktär och upplevs som varm, intim och estetiskt tilltalande. Kyrkan har en ”torr” akustik utan lång efterklang.	Kyrkan sägs ha en bra akustik.

Bilaga 2 c

Helhetsgestaltningen	Helhetsgestaltningen	Helhetsgestaltningen
Interiören präglas av ombyggnationer under 1800- och 1900-talen och har en väl sammanhållen nyklassicistisk prägel. Färgsättningen är konsekvent genomförd.	Trots att syftet med de restaureringar som utförts under 1900-talet har varit att framhäva kyrkans 1700-talskaraktär så upplevs kyrkorummet snarast som ett rum med tydliga årsringar från 1600-talet fram till nutid.	Interiören präglas av ombyggnationer under 1800- och 1900-talen. Färgsättningen får sägas vara konsekvent genomförd, om än ej helt lyckad med den intensivt blågröna kulören.
Lösa inventarier	Lösa inventarier	Lösa inventarier
•Timglas med dödskalles från 1700-talets mitt. •Kalk, troligen Niclas Warneck, senare delen av 1700-talet. •Sockenbudstyg, Niclas Warneck, 1764. •Tennljusstakar, 1725. •Bevarade bemålade brädor från det gamla innertaket, målade 1762 av HG Shüffner. •Stol i koret. •Brudkrona •Äldre ram runt Torhamns målning ”Jesus välsignar barnen”, trol. 1600-tal.	•Två skulpterade änglar med psalmnummertavlor av Isak Schullström, 1772. •På väggarna hänger en rad graverade porträtt från 1700- och 1800-talet. •Kalk och patén i silver, utförda 1747 av Johan Fredrik Pöpping, Kristinehamn eller Johan Fredrik Straub, Karlstad. •Sockenbudstyg i silver, tillverkat 1733 av Niclas Warneck i Karlstad. •2 st psalmodikon •Psalmbok 1600-tal •Kista, donerad av F-Lang 1737 •Mässingljusstakar 1677 •Ängel med timglas av Isak Schullström, 1700-tal. •Oblatask av trä, 1700-tal.	•En gammal altaruspsats finns till stora delar bevarad. Denna tillverkades av en ”Bengt bildhuggare” i Lidköping 1691, och håller relativt hög konstnärlig kvalitet. Den omstofferades av målarmästare Carl Setterström 1790. •Kalk i silver med Ugglas vapen, 1688, omgjord och förstord av Niclas Fernlöf (1737-1779), Karlstad. •Patén i silver med Ugglas vapen, 1688. •Solvisare i täljsten, 1600-tal. •Altarsten, 1700-tal. •Fragment av bemålat innertak.
Medeltida inventarier	Medeltida inventarier	Medeltida inventarier
•Triumfkrucifix från 1200-talet (1922-2004 i Såguddens museum, Arvika) •Ljuskrona, trol. 1500-tal.	•Ryskt krucifix från 1500- eller 1600-talet, nu i Historiska Museets samlingar, inv.nr 3827:2 En inventarieförteckning från 1747 anger att ”2 gamla krucifix av trä” samt ”några gamla träbilder” förvarades under predikstolen. Troligen handlade det om medeltida skulpturer. Uppgifter finns även om en ljuskrona av järn samt en trearmad järnljusstake som kan ha medeltida ursprung.	I en inventarielista från 1739 omnämns ett medeltida rökelsekar. 1830 års inventarieprotokoll omnämner en St Laurentiuskulptur i trä. Denna lär sen ha stått i likboden i slutet av 1800-talet och lämnades sen till en målare och kom aldrig tillbaka.
Gravminnen	Gravminnen	Gravminnen
Ett begravningsvapen finns i kyrkan över på gården Ström boende hovrättsrådet Gudmund Nordberg, adlad Löwenhielm, (1656-1739). I kyrkan finns också ett för stiftet sällsynt prästepitafium över kyrkoherden Johannes Dionysius Chenon (1659-1741). Denne avporträtteras där tillsammans med sin fjärde hustru Anna Catharina Geijer (död 1772).		Invid predikstolen hänger ett huvudbanér över överste Simon Gustaf von Kohten (1662-1736) på Kårud, vars bildgravsten ligger i golvet vid södra långväggen. Huvudbanéret har ett rikt akantushjälmtäcke i prechttraditionen. Under läkaren på norra väggen finns släkten Ugglas vapen samt en bemålad kopia.
Textilier	Textilier	Textilier
•Svart mässshake med silverbroderi, 1816. •Grön mässshake 1951, Agda Österberg. •Kollekthåvar från 1715 resp 1749. Håvgång användes ännu 1917 enligt Kjellin. •Kormatta 1955, Anna Maria Hoke.	•Svart mässshake med silveraloner, 1850. •Vit och grön mässshake, Ethel Halvar Andersson 1959.	•Kalkduk, ca 1800, broderad med silke och hår. •Kormatta komponerad av Stina Hjortzberg för Millesviks kyrka (originalgarn finns i Värmlandsarkiv). •Svart mässshake, 1817 •Klädsel till altarsten
IMMATERIELLA KULTURVÄRDEN	IMMATERIELLA KULTURVÄRDEN	IMMATERIELLA KULTURVÄRDEN
Berättelser, sägner	Berättelser, sägner	Berättelser, sägner
•En tradition rör frågan om Bengt von Echstedt, om var hans grav finns (någon gravsten verkar aldrig ha funnits) och sägnerna kring allén från landsvägen till kyrkan. Att den skulle ha betalats med falska pengar och därför blev träden så små och futtiga. Den finns beskriven i VFoN om von Echstedtska gården. •Många berättelser handlar om vad prästerna gjorde och inte gjorde. Om Fredriksson som var så gammal och hade vicepastorer som hjälp, om Sige som var nazist och högkyrklig med värmländska mått mått, om Stornäs som sökte sig till Kila som en lättnad när hans syn försämrades och han inte längre kunde vara kvar i Ärtemark o.s.v.		•Kyrkan är helgad åt Sankt Lars. En av pilgrimslederna gick enligt traditionen genom Millesvik socken och en helig källa sägs ha varit uppkallad efter Sankt Lars. Idag anges ofta att den är belägen ca 500 meter från kyrkan, vilket troligen inte är den källa som åsyftas. St Lars-källan torde ha legat närmare kyrkan. •De dödas julotta. Centralt i den föreställning som ligger bakom historierna är tron att även de hädangångna har behov av att fira Jesu födelse genom att bänka sig i kyrkan för julottan. Eftersom denna av hävd skulle firas före gryningen måste de dödas julotta – för att inte kollidera med de levandes – äga rum mitt i natten. Man trodde alltså att de döda samlades i kyrkorna vid en tidpunkt som även i övrigt, på grunda av rädslan för mörker, gärna förknippades med spökerier. •En sägen säger att kyrkan ska sjunka genom marken på en julotta så att hela församlingen följer med. •En sann berättelse från 1804 berättar om när Ingrid Torpmans stuggris kom in i kyrkan och hade sönder ett av kyrkfönstren. •Magnus Eriksson dömdes i Millesvik 1341. •Kyrkoherden Olof Johan Hedner (1861-1930) blev kyrkoherde i Millesvik 1888. Han var också författare och har blivit känd för pekoralet ”Svensk kungadräpa”. Han lät också lysa för sig och en dam som inte hade en aning om detta. •En sägen (som även berättas om Ekshärads kyrka) gör gällande att kyrkan lämnades åt sitt öde i samband med digerdöden. Ca 200 år senare upptäcktes den igenväxta kyrkan när en jägare sköt en pil och därmed fann kyrkan.
Sedvänjor	Sedvänjor	Sedvänjor
•Mönsterkrattning av grusgravar.	•Vid allhelgona läses Rune Olssons ”Långserudsikt” ute på kyrkogården, därefter sjungs ”Härlig är jorden”. Då R.O. var i livet läste han själv dikten. •Vid urnedsättning lämnas urnan ut inne i kyrkan vid ljusbäraren. Urnplatsen pryds med kvistar av idégran runt hålet. •Vid påsk samlas man i kyrkan på torsdagskväll för nattvard och avklädnad av altaret. På fredag används dymlad klocka, manskören Korset sjunger utan ackompanjemang. På söndag hålls glädjegudstjänst och påskliljor delas ut till besökarna.	•Husen i Millesvik ligger i nordvästlig-sydöstlig riktning.
Traditioner	Traditioner	Traditioner

Bilaga 2 c

•Kila kallades förr ”pingstkyrka”, då man den dagen sökte sig till Kila från grannsocknarna. Gillberga kyrka var ”midsommarskyrkan” och Långseruds kyrka kallades ”himmelsfärdskyrkan”. •Stark julottesed. •Det finns en stark tradition bland säfflebor att besöka Kila kyrka i samband med högtider. •Hemvärnets musikkår spelar i kyrkan vart fjärde år. Traditionen delas mellan Gillberga, Långserud, Svanskog och Kila. •Ekumeniska gudstjänster. •Luciafirande. •Valborgsmässofirande. •Skolavslutning vartannat år. •Alla reser sig upp vid tacksägelse.	•Långseruds kyrka kallades förr ”himmelsfärdskyrkan”, då man den dagen sökte sig till Långserud från grannsocknarna. Gillberga kyrka var ”midsommarskyrkan” och Kila ”pingstkyrka”. •Luciafirande. •Kyrkkaffe i hembygdsgården på Kristi himmelfärdsdag. •Hemvärnets musikkår spelar i kyrkan vart fjärde år. Traditionen delas mellan Gillberga, Långserud, Svanskog och Kila.	•Gökotta •Konsert vid skördefesten
Minnen	Minnen	Minnen
•Kyrkbåtar användes av hemmanen på östra sidan Harefjorden fram till 1900-talets början.		•Två barn döpta efter Tegnér s dikt Fritiof och Ingeborg vilar på kyrkogården. Gravvården finns ännu kvar.
Händelser	Händelser	Händelser
Personhistoria	Personhistoria	Personhistoria
•Anders Lignell •koppling till von Echstedtska gården (allén till kyrkan, bänkar, torn).	Mauritz Hellberg, tidningsman och politiker, föddes 1859 i Långserud och är begravd på kyrkogården.	•Norr om kyrkan finns en minnessten över Esaias Tegner, som var kyrkoherde i Millesvik 1783-92. Han var far den välkände skalden, professorn och biskopen i Växjö stift Esaias Tegner (1782-1846). Texten lyder ”Esaias Tegnér Kyrkoherde i Millesvik 1783-1792. Tegnér ska namnets förste bärare.” Esaias föddes på Kyrkeruds komministerboställe men bodde sen i Millesvik.
Synpunkter från församlingsbor	Synpunkter från församlingsbor	Synpunkter från församlingsbor
Kila kyrka är socknens naturliga centrum. Utan kyrkan inget Kila. Kyrkan är tryggheten i bygden. Den är en populär kyrka när det gäller bröllop och dop, och används även gärna av personer som bor på annan ort. Kyrkogården är välkomnande och besökare trivs i miljön runt kyrkan.	Kyrkan smälter in i omgivningen och bildar en fin helhet tillsammans med omgivande byggnader, älven, sjön och vägen. Kyrkan symboliserar lugn, trygghet, öppenhet och hela socknen.	
ÖVRIGT	ÖVRIGT	ÖVRIGT
Kyrkan tillhörde på 1300-talets senare hälft Sunds härad (enligt tillägget till Västgötalagen). Kyrkan tillhörde 1503 Näs härad, enligt detta års skattebok.	Helge Kjellin anger i en sammanställning av uppgifter i Fernow/Norstedts beskrifning öfver Värmland att kyrkan varit en redkyrka, d.v.s. ej moderkyrka, under katolsk tid. Kyrkan tillhörde på 1300-talets senare hälft Gillberga härad (enligt tillägget till Västgötalagen), likaså hörde den till Gillberga härad 1503, enligt detta års skattebok.	Kyrka byggd på hednisk kultplats eller hednisk begravningsplats, enligt Helge Kjellin. Helge Kjellin noterar också att kyrkan ligger vid en offerkälla som kristnades vid kyrkans byggande till St Lars, vilken också kyrkan var helgad åt. Detta styrks av inskriptionen på klockan. Det lär också ha funnits en troligen medeltida skulptur av St Laurentius i kyrkan. Kyrkan tillhörde på 1300-talets senare hälft Näs härad (enligt tillägget till Västgötalagen), likaså hörde den till Näs härad 1503, enligt detta års skattebok.